

MIRŐL ÁRULKODIK EGY FORDÍTÁSI HIBA?

WHAT IS HIDDEN BEHIND A TRANSLATION MISTAKE?

VERMES ALBERT¹

Absztrakt: A fordítási hibák vizsgálata hozzájárulhat a fordítói kompetenciák mibenlétének jobb megértéséhez. Erről az alapról indulva a tanulmány egy konkrét fordítási hiba elemzése révén a fordítói kompetenciamodellekkel kapcsolatban vet fel kérdéseket. A fordítási hibák egyik kategóriájaként határozhatjuk meg a fordító által elkövetett hiba, vagyis fordítói hiba fogalmát. Ezen belül a szöveg értelmezését befolyásoló, az optimális hasonlóság (GUTT 1991: 101) elvének sérülését okozó fordítói hibák egyik fajtája az, amikor a fordítás az eredetitől eltérő feltevéseket kommunikál, de ez nem tudatos fordítói döntés eredménye. Amint azt egy ilyen információs hibának a jelen tanulmányban bemutatott elemzése megmutatja, egy látszólag egyszerű félrefordítás mögött is egy egész sor olyan kompetencia hiánya vagy hiányos működése bújhat meg, amelyek segítségével megelőzhető lett volna a fordítási hiba elkövetése, vagyis ezek a kompetenciák szükséges elemei a fordítói eszköztárnak. Felmerül az a kérdés, hogy e kompetenciákat feltétlenül tanítani kell-e a fordítóképzésben. Egy képzési célú kompetenciamodell mögött szükségszerűen megbújnak arra vonatkozó feltevések, hogy az elvárható kompetenciák közül melyeknek a meglétét lehet adottnak venni, és melyeket kell a képzésnek fejleszteni. Hogy milyen kompetenciákat fontos megjeleníteni egy fordítói kompetenciaterképben, azt így mindig az adott helyzet, a képzés társadalmi kontextusa határozza meg.

Kulcsszavak: *fordítás, optimális hasonlóság, fordítói hiba, információs hiba, fordítói kompetencia*

Abstract: The study of translation mistakes can contribute to a better understanding of the nature of translation competences. On this basis, the present study raises certain questions concerning models of translation competence through analysing a particular translation mistake. One kind of translation mistake is when it is committed by the translator (translator's mistake). Within this category, one subtype, resulting in a violation of the presumption of optimal resemblance of the translation (GUTT 1991: 101) is when the translated text communicates different assumptions than the original text does, and this is not because of a conscious decision made by the translator. As the analysis of one such informational mistake shows, even a seemingly simple mistranslation may point to a whole range of missing or malfunctioning competences leading to the mistake. This means that such competences are indispensable components of the translator's capabilities. But does this also mean that the development of these competences should form a necessary part of a translator training curriculum? An education-oriented

¹ VERMES ALBERT
egyetemi docens
Eszterházy Károly Egyetem
BMK, Anglisztika és Amerikanisztika Intézet
vermes.albert@uni-eszterhazy.hu

competence model will always be built on certain assumptions relating to which competences can be taken for granted and which of them an educational programme should aim at developing. The form of a competence model is thus necessarily determined by the social context of education.

Keywords: translation, optimal resemblance, translator's mistake, informational mistake, translation competence

BEVEZETÉS

Ebben a tanulmányban² egy fordítási hibát elemezve a fordítói kompetenciák meghatározásáról vetek fel kérdéseket. Nem csak inkompetens fordítók követnek el hibákat, de az biztos, hogy minden fordítási hiba rávilágít valamilyen hiányosságra, vagyis közvetett módon egyik vagy másik fordítói kompetencia szerepére. Egy érdekes tanulmány ezt a gondolatot kiterjeszti a gépi fordító rendszerek által elkövetett hibákra is: „annak elemzése, hogy mit nem tud a számítógép jól fordítani, alkalmas arra, hogy áttekintsük, mi az, amit a humán fordító tud, vagy tudnia kellene az adekvát fordításhoz” (HELTAI 2014a: 27). Nem kizárt, hogy a fordításhoz szükséges kompetenciák jellegéről általában a fordítási hibák tanulmányozásából tudunk legtöbbet tanulni. Nem árt azonban az óvatosság: biztosat csak akkor mondhatunk egy hiba okairól, ha közelről és részletekbe menően megvizsgáljuk a kérdéses hibát. Mint a jelen tanulmányban bemutatott fordítási hiba elemzése megmutatja, bizonyos hibák sokkal messzebbre vezetnek, mint első látásra gondolnánk.

1. A FORDÍTÓI KOMPETENCIA MEGKÖZELÍTÉSEI A SZAKIRODALOMBAN

A fordítói kompetencia kérdésének számos megközelítése létezik, a minimalistától a multikomponens felbontás számos típusáig. Minimalistának tekinthető például Wilss (1976), aki a forrásnyelvi és célnyelvi kompetenciát tekinti a fordítói kompetencia alapjának. Másképpen minimalista Pym (2003), aki szerint a két alapvető fordításspecifikus kompetencia a fordításban a következő: egy adott forrásnyelvi szöveg lehetséges célnyelvi változatai létrehozásának képessége, illetve e változatok közötti gyors és magabiztos választás képessége. Természetesen ezek a modellek is elismerik aényt, hogy a gyakorlatban ezeken kívül még egyéb képességekre is szüksége van a fordítónak, de ezeket nem tekintik szoros értelemben vett fordítói kompetenciáknak.

A kompetenciamodellek többsége azonban ezeket az egyéb képességeket is a fordítói kompetencia inherens részének tekinti. A legismertebbek ezek közül valószínűleg a PACTE-modell, illetve az EMT-modell. A '90-es években alakult barcelonai PACTE-kutatócsoport modellje (PACTE 2003, 2005) a következő fordítói kompetenciákat tartalmazza: kétnyelvű, stratégiai, nyelven kívüli és instrumentális kompetencia, valamint a fordításra vonatkozó ismeretek és pszichofiziológiai adottságok. Az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatósága által 2007-ben létrehozott nemzetközi szakértői

² A kutatást az EFOP-3.6.1-16-2016-00001 *Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen* című projekt támogatta.

csoport (elsősorban oktatási célú) kompetenciamodelljében (EMT 2009) a következő komponensek szerepelnek: fordítássléigálatóí, nyelví, interkulturális, információkeresési, műszaki-technikai és tematikus kompetencia. A modell magja a fordítássléigálatóí kompetencia, amelynek meglétét a további öt alkomponencia biztosítja.

E többkomponensű modellek gyakorlati – például oktatási – célok tekintetében nyilván hasznosabbak, mint a minimalisták. Azonban ahogyan például Kóbor (2017: 2) is rámutat, vannak bizonyos problémák velük kapcsolatban. Így például nem egyértelmű, hogy hány komponens kell tartalmazniuk. Az is kérdés, hogy a változó körülmények között meddig tekinthető érvényesnek egy modell. Ahogyan változnak a fordítói munka körülményei, úgy a kompetenciamodellt is frissíteni kell. Ennek jó példája az EMT-modell frissítése (EMT 2017), amelyben már csak öt alkomponens kapott helyet: nyelví és kulturális, fordítási, technológiai, személyes és interperszonális, valamint szolgáltatói kompetencia, amelyeket még további összetevőkre bont a modell.

Krajcsó (2018) négy multikomponenses modellt összevető vizsgálata alapján Fischer (2017: 20) megállapítja, hogy az e modellek által nevesített kompetenciák három kategóriába sorolhatók: egyik részük közvetlenül a fordítási tevékenységhez kapcsolódik, másik részük a fordítási technológiákhoz, harmadik részük pedig a fordítási tevékenység folyamatához. Ezek alapján nyilvánvalónak tűnik, hogy a technológiai és a gazdasági környezet folyamatos változása következtében ezeken a területeken állandó alkalmazkodásra van szüksége a fordítónak, vagyis itt nincs igazán értelme önálló fordítói kompetenciákról beszélni. Talán Pym (2013: 491) látja jól, legalábbis ami a kompetenciák listázását illeti: „[...] a fordítónak már nem kell mindenről mindent tudnia. Kiváló célnyelvi ismeretekre és fejlett csapatjátékosí képességekre van szüksége” (idézi KÓBOR 2017: 12, az ő fordítása). Én mindenesetre kiegészíteném ezt a képet még egy-két elemmel.

2. A FORDÍTÁSI HIBA ÉS A FORDÍTÓI KOMPETENCIA

A fordítási hiba fogalmának és típusainak szerteágazó szakirodalma van. E kérdésekről remek áttekintést nyújt Dróth (2011), aki megmutatja, hogy a fordítási hiba meghatározása erősen függ attól, hogy milyen kontextusban és milyen céllal történik a hibák értékelése. Legalábbis részben mást tekintenek például hibának a fordítássléigálatók, és mást a fordítóképző intézmények. A fordítási hiba fogalma eszerint az értékelési cél, vagy még általánosabban: az elemzési cél függvényének tekinthető. Ebben a szakaszban a céloom a fordítási hiba fogalmának egy olyan megközelítését adni, amely hasznos lehet a fordítói kompetencia bizonyos aspektusainak vizsgálatában. A következőket fogom tárgyalni: Először tisztázom, hogy általános értelemben milyen hibákról beszélhetünk a fordításban, illetve konkrétan egy fordított szövegben. Ezt követően pedig rámutatok néhány összefüggésre a fordító által elkövetett fordítási hibák és a fordítói kompetenciák között.

A fordítási hiba fogalma többféleképpen értelmezhető. Ha a fordított szöveget mint terméket vizsgáljuk, akkor a fordítási hiba olyan szövegjellemzőt jelent, amely a termék használati értékét csökkenti. E szövegjellemzők alapvetően tartalmi, nyelví

vagy formai típusúak lehetnek. Ha a termék előállításának folyamatát (fordításszolgáltatás) is szemügyre vesszük, akkor a fordítási hiba fogalmát kiterjeszthetjük oly módon, hogy az egyes részfolyamatok nem megfelelő végrehajtását is magában foglalja. Ilyen értelemben fordítási hibának tekinthető például a késedelmes teljesítés is, hiszen hiába jó a szöveg, ha a felhasználó nem kapja meg akkor, amikor szüksége volna rá. Ebből következik az is, hogy ebben a kiterjesztett értelemben fordítási hibát, mivel a termék előállításának folyamatában számos embernek szerepe lehet, nemcsak a fordító, hanem más résztvevők is elkövethetnek, például a projektmenedzser, a terminológus vagy a célnyelvi lektor is. Mindezt tekintetbe véve tehát: A **fordítási hiba** fogalmát lehet termékszempontú vagy folyamatszempontú megközelítésben tárgyalni. Jelenthet olyan szövegjellemzőt vagy folyamatbeli problémát, amely a termék használati értékének csökkenését eredményezi. Mivel nem minden fordítási hibát lehet a fordító számlájára írni, helyénvaló megkülönböztetni az általános értelemben vett fordítási hiba és a fordítói hiba fogalmát is. A **fordítói hiba** olyan fordítási hiba, amelyet a fordító követ el.

Ha a hibák keresésének a célja a termék, illetve a szolgáltatás minőségének javítása, akkor szükséges a hibák okainak vizsgálata, hiszen csak ezek ismeretében lehet a hibákat megszüntetni. A hibák elemzése rávilágít, hogy milyen tevékenységek, készségek vagy ismeretek fejlesztése szükséges. Ezek összessége az, amit kompetenciaként szokás meghatározni. Ha ezen belül a fordítói kompetenciák meghatározása vagy fejlesztése a cél, akkor nélkülözhetetlen feladat a fordítói hibák fajtáinak és okainak vizsgálata és elemzése.

Vegyük most szemügyre kicsit közelebből a fordítók által elkövetett hibákat. Ezek némelyike szöveghibát eredményezhet, mások a szolgáltatási folyamatban okozhatnak problémát. Ez utóbbiak vizsgálata révén közelebb juthatunk például a fordításszolgáltatói kompetencia mibenlétének pontosabb megértéséhez. Ha a szöveghibákat vizsgáljuk (és feltesszük, hogy ezeket fordítói hibák okozták, és nem mások által elkövetett hibák), akkor közelebb kerülhetünk az egyéb fordítói kompetenciák természetének jobb megértéséhez. Az alábbiakban a fordító által okozott szöveghibák kérdését tekintem át; pontosabban ezen hibák közül is csak a szöveg tartalmára vonatkozókról lesz szó, nem foglalkozom a formai, nyelvi stb. jellegű hibákkal.

A relevanciaelmélet (SPERBER – WILSON 1986) segítségével a fordítást olyan, nyelvek közötti értelmező kommunikációs aktusként tekinthetjük, amely a célnyelvi (másodlagos) kontextusban az eredetivel az adott körülmények között a lehető leg-szorosabb interpretációs hasonlóságot mutató információs szándékot (üzenetet) kommunikál. A relevancia elve tehát a fordításban az **optimális hasonlóság** feltevéseként nyilvánul meg (GUTT 1991: 101). Ha a fordítás optimálisan hasonló az eredetihez, akkor egyrészt az eredetivel összevethető kontextuális hatásokat biztosít, másrészt pedig értelmezése nem igényel a közönségtől indokolatlanul nagy feldolgozási erőfeszítést. Az optimális hasonlóság fogalmát, ahogyan Heltai ([2012] 2014b) felveti, a fordítási ekvivalencia fogalmának meghatározására is felhasználhatjuk. Mondhatjuk tehát ebben az értelemben azt, hogy „a jó fordítás optimálisan hasonló a forrásnyelvi szöveghez” (HELTAI [2012] 2014b: 218).

Az optimális hasonlóság megteremtésének két alapvető feltétele van. Az első az, hogy a fordító képes legyen megfelelően értelmezni a forrásnyelvi szöveget. Ha ő maga nem képes kidolgozni a szöveg által közvetített feltevéseket, akkor nyilvánvalóan kicsi az esélye annak, hogy ezeket megfelelő módon továbbítsa a célnyelvi szöveg segítségével. Megfelelő módon pedig, vagyis az olvasó feldolgozási erőfeszítésének nagyságát elfogadható szinten tartva akkor lesz képes az üzenet továbbítására, ha helyesen méri fel a célnyelvi olvasó kognitív környezetét. Másképp fogalmazva: a fordító második alapvető feladata az, hogy eldöntse: az optimális hasonlóság elvével összhangban az eredeti szöveg által kommunikált feltevések közül *melyeket lehetséges* a fordítás révén közvetíteni, és *ez milyen módon* érhető el. Heltai ([2003] 2014b: 138) mindezt úgy fogalmazza meg: a fordító feladata az, hogy a körülményeknek megfelelő módon újracsomagolja a forrásszöveg üzenetét. A forrásnyelvi és a célnyelvi olvasó kognitív környezete közötti különbségek miatt sok esetben nem lehetséges az eredeti üzenet tökéletes reprodukciója a fordításban, vagyis valamiféle információs veszteség (pontosabban információs változás) lép fel. Gutt (1991: 163) terminusát használva, ez az **indirekt fordítás** esete, amely a részleges interpretációs hasonlóság különböző fokozatait foglalja magában. Indirekt fordítás esetén a célnyelvi közönség által a fordítás alapján kidolgozott interpretáció legalább részben különbözni fog attól, amit az eredeti kommunikátor a megnyilatkozásával közvetíteni szeretett volna. A fentiek alapján azonban az indirekt fordítás önmagában még nem feltétlenül jelent fordítási hibát, csak abban az esetben, ha tudatos fordítói szándék nélkül történik, vagyis *nem* az újracsomagolás körülményeinek mérlegelése alapján hozott döntés következménye.

Összefoglalva mindezt: Az optimális hasonlóság elve két alapvető módon sérülhet. Az egyik az, amikor a fordítás által közvetített feltevések eltérnek az eredeti szöveg által kommunikáltaktól (indirekt a fordítás), de ez nem tudatos fordítói döntés eredménye. A másik pedig az, amikor a közvetítendő feltevések kidolgozása túlságosan nagy feldolgozási erőfeszítést igényel a célnyelvi olvasótól. Az egyszerűség kedvéért az első esetre az **információs hiba**, a másodikra a HELTAI ([2003] 2014b: 138) értelmében vett **újracsomagolási hiba** terminust fogom használni.

A következő kérdés nyilván az, hogy mi lehet az oka ezeknek a hibáknak. Az újracsomagolási hiba mögött az állhat, hogy a fordító nem jól méri fel a célnyelvi olvasó kognitív környezetét. Ilyen hiba lenne például az, ha egy ismeretterjesztő fizikai mű szerzője bonyolult matematikai apparátus segítségével próbálná állításai igazságát alátámasztani. Itt tehát valószínűleg valamilyen általános kommunikációs vagy pragmatikai kompetencia működéséről van szó. Ennyire persze mégsem lehet leegyszerűsíteni a kérdést, mivel vannak más lehetőségek is: adott esetben az is elképzelhető, hogy a fordító egyszerűen nem rendelkezik elegendő ismerettel a célnyelvi olvasó kognitív környezetét (például a kulturális vagy műveltségi háttérét) illetően. Elképzelhető azután olyan eset is, amikor a fordító megfelelően méri fel az olvasó kognitív környezetét, viszont rosszul becsüli meg azt, hogy milyen szintű feldolgozási erőfeszítés kifejtésére lesz hajlandó az olvasó. Nem biztos például, hogy sokan végigolvasnák ezt a tanulmányt, ha negyven oldalon keresztül taglalnám ezeket a

kérdéseket. (Ezért nem is fogom.) Mindez pedig arra mutat rá, hogy minden hibát külön-külön kell részletekbe menően elemezni.

Információs hibát okozhat az, ha a fordító félreérti a forrásnyelvi megnyilatkozást, vagy az, ha nem képes a célnyelven megfogalmazni az adott információt. Ennek oka lehet mindkét esetben valamilyen nyelvi kompetencia hiányossága. Itt sem árt azonban az óvatosság: biztosat – vagy inkább talán valószínűt – csak akkor mondhatunk, ha közelebről és részletekbe menően megvizsgáljuk a kérdéses hibát. Mint a következő szakaszban bemutatott elemzés megmutatja, nem minden információs hibát lehet a nyelvi kompetencia valamely hiányosságával megmagyarázni.

3. EGY INFORMÁCIÓS HIBA ELEMZÉSE

A közelmúltban mutatta be a National Geographic Channel a *Diktátorok kézikönyve* című hatrészes sorozatát (STEVENSON 2018). A film eredetileg angol nyelven készült, a koreai nyelven megszólaló szemtanúk megnyilatkozásait angol nyelvű feliratok teszik érthetővé. A magyar változatban az angol nyelvű narrációt és a koreai szövegrészeket is szinkronizálták, de meghagyták az angol nyelvű feliratokat. A sorozat első része Kim Ir Szen észak-koreai diktátor rendszeréről szól. Ebben az epizódban hangzik el egy túlélő szájából a következő egy észak-koreai koncentrációs tábor szörnyűségeiről:

Jöttek, és az egész családjunkat elhurcolták egy koncentrációs táborba. A nagyszüleimet, az apámat, az anyámat és engem. Kilenc éves voltam. A tábor hatalmas volt, vagy ötvenezen lehettünk benne. A nagyapámat azonnal elvitték és kivégezték. Én kétkezi munkát végeztem, ami fizikailag elviselhetetlen volt. Állatokként éltünk. [...] Néha nyilvános kivégzéseket is tartottak, amit végignéztünk velünk. Először láttam, hogy hal meg az, akit felakasztanak. Kövekkel dobálták az arcát, amíg vér nem borította. Éjszaka pedig a tehenek piszkálták a holttesteket.

Az idézett rész utolsó mondata az angol nyelvű felirat szerint eredetileg a következő volt: „Crows came at night and were pecking the body”. Vagyis szó szerint: „Éjszaka varjak jöttek és csipkedték a testet.” A kérdés tehát az, hogyan kerültek a fordításban holttesteket piszkáló szarvasmarhák a történetbe.

Az alábbiakban megpróbálom rekonstruálni az eseményeket. Nem rendelkezem a fordító magyarázatával (ami azt illeti, a fordító nevét sem ismerhetjük meg a filmből), így elemzésemben csakis arra támaszkodok, ami logikailag alátámaszthatónak tűnik a hiba okait illetően. Első ránézésre annyi történt, hogy a fordító a *crow* szót összetévesztette a *cow* szóval, vagyis a leiterjakab klasszikus hibáját követte el. Ez lehetne a nyelvi kompetencia fogyatékoságának jele. De tudjuk, ahogyan Szabó (1968: 44) írja: „[a] leiterjakab elkövetéséhez olykor egy egyszerű figyelmetlenség is elég”, és úgy gondolom, hogy itt valóban inkább erről, vagyis figyelmetlen olvasásról van szó. Pontosabban: erről is, mert ez a tévesztés önmagában még nem ad magyarázatot mindenre. A következő szó, a *came* ige kimaradt a fordításból. Talán

úgy érezte a fordító, nem igazán derül ki a mondatból, honnan és miért is jöttek ezek a tehenek, ezért inkább törölte a szót. A következő kérdés az, hogyan lett a *peck* 'csíp, csipked, csipeget' szóból *piszkál* a fordításban. Esetleg ezt a szót is rosszul, *peck* helyett *pick* alakban olvasta a fordító? A *pick* szónak csakugyan van egy 'piszkál' jelentése is (pl. a *pick one's nose* vagy a *pick one's teeth* kifejezésben). A másik lehetséges magyarázat az lehet, hogy a fordító nem olvasta félre a szót, hanem egyszerűen „hozzaigazította” a *peck* szó jelentését a *tehen* szó kontextusához. Egy tehén csőr híján nem csipkedhet egy testet, de esetleg piszkálhatja a fejével vagy a szarvával. Mondhatnánk, hogy itt a fordítói kreativitás egyfajta megnyilvánulásával állunk szemben. Innen már csak a *body* főnév jelentésének explicitálása, illetve többes számba alakítása, valamint a *pedig* szó betoldásával egy kohéziós kapcsolat explicitálása volt hátra az „Éjszaka pedig a tehenek piszkálták a holttesteket” mondat leírásáig. De még itt sem értünk a történet végére. Hiszen ahhoz, hogy valaki le tudja írni ezt a mondatot, el kell fogadnia az alábbi általános előfeltevéseket: (1) A TEHENEK ÉJSZAKAI ÉLETMÓDOT FOLYTATNAK. (2) A TEHENEKRE JELLEMZŐ, HOGY KÜLÖNBÖZŐ DOLGOKAT PISZKÁLNAK. És még ez sem elég, hiszen még azt is feltételezni kell erre az adott helyzetre vonatkozóan: (3) ÉSZAK-KOREÁBAN A KONCENTRÁCIÓS TÁBOROKBAN TEHENEK LEGELÉSZNEK. (És a jól táplált raboknak természetesen eszükbe sem jut megenni őket.)

Az eddigieket összefoglalva: A fordítás eltér az eredeti szöveg szerzőjének információs szándékától, és mivel ennek nem az üzenetnek a célnyelvi olvasó kognitív környezetéhez történő alakítása az oka, ezt információs hibának tekinthetjük. A hiba kiindulópontja egy szó félreolvasása volt, ami a továbbiakban a dominóhatás révén egy sor további rossz döntéshez vezetett. Ezek eredményeként született meg a vizsgált mondat hibás fordítása. Az első szótévesztést nagy valószínűséggel a figyelmetlen olvasás okozta. A *came* jelentésének törlésével a fordító megerősítette a *tehenek* szó választására vonatkozó döntést. A *peck* „kreatív” értelmezése pedig a *tehenek* szó kontextusában elfogadható jelentés keresésének szándékából fakadt. Eddig két esélye is volt a fordítónak, hogy megálljon és elgondolkodjon, de valamiért nem működött az önellenőrzési rendszere, amire a fordítói **monitor** terminussal szokás utalni (ld. pl. TIRKKONEN-KONDIT 2005). Ezen a ponton – a két explicitálás után – megszületett a mondat magyar változata. Még most is bekapcsolhatott volna a monitor, ha a fordító kognitív környezetében rendelkezésre álltak volna a szükséges enciklopédikus feltevések, vagyis ha rendelkezett volna a szarvasmarhákra, illetve a koncentrációs táborokra vonatkozó háttérismeretekkel. Úgy tűnik azonban, nem rendelkezett ilyen ismeretekkel, ezért készséggel elfogadta az (1), (2) és (3) feltevések igazságának lehetőségét. Igaza van Tarnóczy Lórántnak, amikor azt írja, hogy az általános szövegek fordítása bizonyos értelemben nehezebb a szakfordításnál, mivel minél általánosabb jellegű a szöveg, annál szélesebb és általánosabb világismerettel kell rendelkeznie a fordítónak (TARNÓCZI 1966: 306). A világban nyitott szemmel járó embernek legkésőbb itt gyanút kellett volna fognia. Nem állítom, hogy én szakértője vagyok a szarvasmarhák életmódjának, de amit tudok róluk, és amit tudok a koncentrációs táborok körülményeiről, az engem mindenképpen gyanakvással töltött volna el. Emlékszem például vidéki rokonoknál töltött nyári szünidők alapján arra,

hogy éjszakára mindig behajtották a szarvasmarhákat a legelőről, hogy az istállóban töltsék az éjszakát. Azt is nehéz elképzelni, hogy ezek a békés növényevő és kérődző állatok holttesteket piszkáljanak. De azt már végképp képtelen lennék elhinni, hogy az észak-koreai koncentrációs táborok területén tehenek legelésznek éjszakánként. Mindezek miatt azt gondolom, az én monitorom, ha korábban nem is, de legkésőbb ezen a ponton riasztott volna, és visszairányított volna a hiba eredeti forrásához.

ÖSSZEFOGLALÁS ÉS TOVÁBBI KÉRDÉSEK

Mi mindenre mutat rá a fenti információs hiba elemzése? Egyrészt arra, hogy milyen készségek és ismeretek (ha úgy tetszik: kompetenciák) hiányoztak a fordítóból. (Vagy ha nem is hiányoztak, itt mindenesetre hiányosan funkcionáltak.) Hiányzott a figyelmes, koncentrált olvasás készsége. Nem működött a saját tevékenységének ellenőrzése, az önreflexió, vagyis a fordítói monitor sem. És hiányoztak végül a világra vonatkozó bizonyos ismeretek is, ami részben szintén hozzájárult a monitor kudarcához. Ezek nyilvánvalóan olyan kompetenciák, amelyeknek birtokában megelőzhető lett volna e fordítási hiba elkövetése, vagyis ezek az itt elemzett példa tanúsága szerint szükséges elemei a fordítói eszköztárnak.

Másrészt felmerül az a kérdés, hogy e kompetenciákat akkor feltétlenül tanítani kell-e a fordítóképzésben. Kell-e például koncentrált olvasást tanítani vagy széles körű általános műveltséget kialakítani? Ha azt feltételezzük, hogy ezekkel a kompetenciákkal a képzés megkezdésekor már rendelkezik a hallgató, akkor a képzés során már nem kell velük külön foglalkozni, ellenkező esetben nyilván ezeknek is ott volna a helye a képzést orientáló kompetenciatérképen.

Egy kompetenciamodell tehát egyfajta válasz arra a kérdésre, hogy milyen készségek és ismeretek meglétét vagy fejlesztését várjuk el egy fordítótól. Egy képzési célú modell mögött szükségszerűen megbújnak arra vonatkozó feltevések, hogy az összes elvárható kompetencia közül melyeknek a meglétét lehet adottnak venni a képzésbe történő belépéskor. Miközben például az írni-olvasni tudás alapvető készsége egy fordítónak, ezeket nem szokás a fordítói kompetenciamodellekben megjeleníteni, mert adottnak vesszük őket. Ez rendben is van, amíg helytálló ez a feltevésünk, de nem szabad elfelejteni, hogy a körülmények megváltozhatnak. Talán abszurdnak tűnik ez a példa, és remélhetőleg soha nem lesz így, de eljőhet még az az idő, amikor a fordítójelölteket például írni-olvasni is tanítani kell majd.

Hogy milyen kompetenciákat fontos megjeleníteni egy fordítói kompetenciatérképen, azt tehát mindig az adott helyzet, a képzés társadalmi kontextusa határozza meg a kiindulási pont, illetve az elérendő célok tekintetbevételével. Ez a kontextus, benne a képzési rendszer és a fordítói szakma is, folyamatosan változik, így a fordítójelöltekkel és fordítókkal szemben támasztott elvárások is változnak. Éppen ezért hajlok rá, hogy egyetértsek Pym (2003: 488) megállapításával: nem lehetséges pontosan rögzíteni, hogy mi mindent kell egy fordítónak tudni, és hogy mi mindenre kell képesnek lennie. Legalábbis univerzális érvennyel biztosan nem lehetséges. Ahogy változik a világ, a térképeket is újra kell rajzolni.

FORRÁS

- [1] Stevenson, Mark (rendező) (2018). *Diktátorok kézikönyve. 1. rész: Kim Ir Szen (The Dictator's Playbook. Episode 1: Kim Il Sung)*. National Geographic Channel. 34:45–36:30.

IRODALOM

- [1] Dróth Júlia (2011). Fordítások értékelése a szakfordítóképzésben és a fordítói munka világában. *Fordítástudomány* 26, pp. 5–36.
- [2] EMT Board (2017). *European Master's in Translation Competence Framework 2017*. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/emt_competence_fw_2017_en_web.pdf.
- [3] EMT Expert Group (2009). *Competences for professional translators, experts in multilingual and multimedia communication*. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/emt_competences_translators_en.pdf.
- [4] Fischer Márta (2017). Kompetenciafejlesztés a szakfordítóképzésben – örök dilemmák, régi-új módszerek és a terminológiai kompetencia. In Kóbor Márta, Csikai Zsuzsanna (szerk.) *Iránytű az egyetemi fordítóképzéshez. A kompetenciafejlesztés új fókuszai*. Pécs: Kontraszt, pp. 17–49.
- [5] Gutt, E.-A. (1991). *Translation and Relevance*. Oxford: Basil Blackwell.
- [6] Heltai Pál (2003). Az explicitáció egyes kérdései angol–magyar szakfordításban. In F. Silye M. (szerk.) *Porta Lingua: Szaknyelvoktatásunk az EU kapujában*. Debrecen: DE, pp. 173–198.
- [7] Heltai Pál (2012). Az ekvivalencia kérdései mű- és szakfordításban. *Szaknyelv és szakfordítás* 2012, pp. 7–20.
- [8] Heltai Pál (2014a). Mi az, amit a gép nem tud fordítani? *Szaknyelv és szakfordítás* 2014, pp. 7–29.
- [9] Heltai Pál (2014b). *Mitől fordítás a fordítás?* Budapest: Eötvös József Könyvkiadó.
- [10] Kóbor Márta (2017). A kompetenciafejlesztés fókuszai a „találatok korában”. In Kóbor Márta, Csikai Zsuzsanna (szerk.) *Iránytű az egyetemi fordítóképzéshez. A kompetenciafejlesztés új fókuszai*. Pécs: Kontraszt, pp. 1–15.
- [11] Krajcsó Zita (2018). Translator's Competence Profiles versus Market Demand. *Babel* 64 (5–6), pp. 692–709.
- [12] PACTE (2003). Building a Translation Competence Model. In Alves, F. (szerk.) *Triangulating Translation: Perspectives in Process Oriented Research*. Amsterdam: John Benjamins, pp. 43–66.

-
- [13] PACTE (2005). Investigating Translation Competence: Conceptual and Methodological Issues. *Meta: Translators' Journal* 50 (2), pp. 609–619.
- [14] Pym, A. (2003). Redefining Translation Competence in an Electronic Age. In Defence of a Minimalist Approach. *Meta: Translators' Journal* 48 (4), pp. 481–497.
- [15] Pym, A. (2013). Translation Skill-Sets in a Machine-Translation Age. *Meta: Translators' Journal* 58 (3), pp. 487–503.
- [16] Sperber, D., Wilson, D. (1986). *Relevance*. Oxford: Basil Blackwell.
- [17] Szabó Ede (1968). *A műfordítás*. Budapest: Gondolat.
- [18] Tarnóczy Lóránt (1966). *Fordítókatalozs*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- [19] Tirkkonen-Kondit, Sonja (2005). The Monitor Model Revisited: Evidence from Process Research. *Meta* 50 (2), pp. 405–414.
- [20] Wilss, W. (1976). Perspectives and Limitations of a Didactic Framework for the Teaching of Translation. In Brislin, Richard W. (ed.) *Translation. Applications and Research*. New York: Gardner Press, pp. 117–137.